

gebeurtenissen tijdens de oorlog heeft verwerkt. Voor de beschrijving van de sfeer en de gemoedstoestand van de mannen op de schepen baseerde hij zich op een aantal dagboeken die tijdens de barre tocht zijn bijgehouden en niet in de golven zijn verdwenen. Voor het historische achtergrondmateriaal heeft hij zowel in Britse, Amerikaanse, Russische als Duitse bronnen research verricht. Veel aandacht besteedt hij aan de correspondentie tussen Roosevelt, Churchill en Stalin. Uit de brieven die zij elkaar stuurden (als het aan Stalin lag had de invasie in Normandië al in 1942 plaatsgevonden) heeft hij rijkelijk geciteerd. Hij laat daarmee bijvoorbeeld zien dat de relatie tussen Churchill en Stalin tijdens de oorlog veel te wensen over liet. Eigenlijk vertrouwde Churchill zijn medestander in de gezamenlijke strijd tegen Hitler voor geen cent, maar hij was wel gedwongen met hem samen te werken. 'De vijand van mijn vijand is mijn vriend.' Het machtspolitieke spel tussen de drie voormalige wereldleiders vormt niet alleen een interessant thema in het prachtig uitgegeven boek, het geeft ook een extra cachet aan het enigszins vergeten verhaal.

Gert Moleman

Reuzegezellig

Gezellig! Hoe typisch Nederlands is gezelligheid? Petra Vethman (Ambo/Anthos, Amsterdam 2019), 264 blz., € 21,99

Boeken met een woord als titel willen regelmatig breed uitwaaiëren over het onderwerp. Denk aan *Burgers* van Schama, *Congo* door Van Reybrouck, *1491* van Mann of *Zout* van Kurlansky. Een boek met de titel *Gezellig!* en de

ondertitel *Hoe typisch Nederlands is gezelligheid?*, en op de flaptekst 'tot op de bodem van het gourmetpannetje geresearcht' doet vermoeden dat dit ook zo'n boek is. Dat is het niet. *Gezellig!* is wel een lekker weglesboek, een boek om cadeau te doen, met een vleugje nostalgie en meningen van bekende Nederlanders. *Gezellig* bestaat zeker sinds de dertiende eeuw. De betekenis is dan 'omgaande met', of 'vriendschappelijk'. Het woord is afgeleid van 'gesel', de gildeleerling. In druk is het digitaal voor het eerst te vinden in de *Middelburgsche Courant* uit 1760. Het gaat om een bericht over een overleden Schot van 124 jaar, die ondanks gebreken, gezellig bleef. De eerste tien pagina's van *Gezellig!* zijn gericht op de geschiedenis van het woord. Natuurlijk komen Simon Schama (*Overvloed en onbehagen*), Russel Shorto (*Amsterdam. Geschiedenis van de meest vrijzinnige stad ter wereld*) en Herman Pleij (*Moet nog steeds kunnen*) voorbij. Vanzelfsprekend refereert Vethman aan de vermeende onvertaalbaarheid van het woord. Terecht merkt zij op dat de Duitsers 'gemütlich' kennen en de Denen 'hygge' (het Deense boek hierover is zelfs in Nederland uitgegeven). De exacte betekenis van die woorden is anders, maar voor

hoeveel woorden in welke taal dan ook geldt dat niet? Hoewel de vraag of gezellig typisch Nederlands is in de ondertitel wordt gesteld, komt het antwoord niet verder dan het bovenstaande: geen rechtstreeks antwoord, maar, aangezien in andere talen geen equivalent is, is 'gezellig' typisch Nederlands.

Als het woord 'gezellig' inderdaad tot op de bodem was uitgezocht, dan hadden toch Ferdinand Tönnies (*Gemeinschaft und Gesellschaft*), Norbert Elias (*Het civilisatieproces*) of Joop Goudsblom (*Vuur en beschaving*) langs moeten komen. Dit is niet de meest toegankelijke literatuur, maar het zijn zeker bronnen die Petra Vethman, die culturele studies aan de UvA studeerde, ooit tegen zal zijn gekomen. Vethman verkeert nu echter in andere kringen; zij is adjunct-hoofdredacteur van *JAN Magazine*, een *lifestyle glossy*, met veel aandacht voor *celebrity's* en het luxe leven.

'Het is een lekker weglesboek, om cadeau te doen, met een vleugje nostalgie en bekende Nederlanders'

Wat is *Gezellig!* dan wel? Een boek waarin terugkerende bijeenkomsten van veel Nederlanders worden beschreven en waar regelmatig bekende personen hun licht over mogen laten schijnen. Zo worden kok Alain Caron en een *Heel Holland Bakt*-jurylid aangehaald in een hoofdstuk over kaasfondue, gourmetten, eten bij Van der Valk en bij de chinees, stampot en pannenkoeken eten, de man als chef, et cetera. Andere geïnterviewde 'deskundigen' zijn bijvoorbeeld Dieuwertje Blok (Sinterklaas), Jan des Bouvrie (wonen), Jort Kelder (Oranje), Jos Mark (van kampeersite campingtrend.nl; over kamperen) en Anita Witzier (feesten).

En wat is dan gezellig? Dat is bijvoorbeeld gezamenlijk luisteren naar G.B.J. Hiltermann, met zijn allen rond de houtkachel, spelletjes spelen, kamperen in je De Waard-tent (voor linkse intellectuelen), een huisje van Sporthuis Centrum, stampot ▶

andijvie eten in café 't Jordaantje in Benidorm, Koningsdag, het levenslied meezingen, het bruine café, bitterballen, de kringverjaardag, de kermis, carnaval, het festival en natuurlijk het gezelligst van alle gezelligheden: sinterklaas. Vethman besteedt een heel hoofdstuk aan sinterklaas, vat een tiental publicaties samen, noemt zelfs de huidige Zwarte Piet-discussie. Haar conclusie: Sint-Nicolaas moet postuum nog maar eens een wonder verrichten om de antagonist tot elkaar te brengen. Tja, waarom ingewikkeld doen als je je er gemakkelijk vanaf kunt maken?

Of zie ik het verkeerd? Laat ik het maar op het volgende houden: schrijver dezes – Koningsdagmijder, geheelonthouder en levensliedhater – heeft er niets van begrepen. *Gezellig!* is het leukste boek over het bekendste Nederlandse woord. Dat laatste is wat de uitgever ervan vindt.

Ger Jan Onrust

Hollands glorie in het Oranjehotel

Het Oranjehotel. Een Duitse gevangenis in Scheveningen. Bas von Benda-Beckmann (Querido, Amsterdam 2019), 640 blz., € 24,99

In deze bajes zit geen gajes, maar 'Hollands glorie, potverdorie.' Het gevleugelde zinnetje zou rond de jaarwisseling van 1940-1941 met kalkletters op de buitenmuur van de Scheveningse gevangenis hebben gestaan. Blijkbaar vertolkte het de algemene opinie dat er in de straf-inrichting, die ongeveer gelijktijdig de bijnaam 'Oranjehotel' kreeg, alleen 'verzetshelden' hebben gezeten. In zijn studie laat historicus Bas von

Benda-Beckmann echter zien dat de meeste gevangenen om een andere dan politieke of patriottische reden in de Duitse *Polizeigefängnis* zaten opgesloten. Ruim een derde van de 25.000 mensen die gedurende de oorlog voor lange of korte tijd in een van de vijfhonderd cellen belandden zat er wegens een 'economisch' delict, zoals oplichting, heling, diefstal of zwarthandel.

En naarmate de oorlog vorderde, kwamen er, voordat zij op transport werden gesteld naar een concentratie- of vernietigingskamp, Joden (zowel mannen, vrouwen als kinderen), woonwagenbewoners en Jehova's getuigen bij. Ook jonge mannen die de *Arbeitseinsatz* hadden ontrokken en de pech hadden dat zij waren opgepakt, werden in Scheveningen achter slot en grendel gezet. Eenzelfde lot trof corrupte NSB'ers en Nederlandse SS'ers.

Uiteraard staat de auteur in zijn gedegen werk (ruim zeshonderd bladzijden, waarvan 120 met noten en register) niet alleen stil bij de diverse groepen gevangenen en de reden van hun detentie. Ook beschrijft en analyseert hij, verdeeld over tien hoofdstukken, onder meer de geschiedenis van de strafgevangenis, het dagelijks leven, de contacten

met de buitenwereld en het regime dat er heerste.

Wat betreft het laatste hing de strengheid vooral sterk af van de opvatting en houding van het personeel, in het bijzonder de bewakers en bewaaksters (vrouwen en mannen zaten in verschillende blokken gescheiden). Die werden op hun beurt aangestuurd door de *Leiter*. De gevangenisdirecteur was in eerste instantie bepalend voor het wel en wee binnen het tuchtsysteem. Volgens de auteur hebben de eerste twee directeuren (Harder en Joch) nog voor 'een relatief gematigd en humaan klimaat' gezorgd. Hun opvolgers (Boy en 'de kleine satan' Schweiger) voerden 'een keihard repressief systeem van ontbering en vernedering' uit.

Vooraf Joden en communisten, die als de grootste vijanden van het nationaalsocialisme werden gezien, hadden het met pesterijen en fysiek geweld zwaar te verduren. Tegen verzetsstrijders was in principe elke bruutheid en wreedheid geoorloofd. Om een bekentenis af te dwingen, ondergingen zij meer dan eens de vreselijkste martelingen met een aantal keren de dood tot gevolg. Van 250 gevangenen, bijna allemaal verzetsmensen, eindigde het leven nadat zij de doodstraf hadden gekregen voor het vuurpeloton op de nabijgelegen Waalsdorpervlakte.

Voor zijn onderzoek heeft de auteur gebruikgemaakt van de administratie (waarvan overigens vlak voor het einde van de oorlog het grootste deel is vernietigd), heel veel brieven, memoires en strafdossiers. Ook wist hij dertien oud-gevangenen op te sporen, allemaal negentigers, die met hem op de valreep van hun leven hun ervaringen hebben gedeeld. Een belangrijke bron was het dagboek van Riet Hoogland uit Enschede, een dappere vrouw die een hekelend gedichtje had verspreid en daarvoor tot ruim acht maanden gevangenisstraf met aftrek van voorarrest was veroordeeld, die ze vervolgens in Scheveningen moest uitzitten. Haar notities lopen als een rode draad door de beschouwing heen. Extra interessant was dat zij als 'ganglooper' speciale klusjes

BAS VON BENDA-BECKMANN
Het Oranje hotel Querido
 Een Duitse gevangenis in Scheveningen